

УПРОВІДНЕ СЛОВО

Поява «Історичної фонології української мови» Юрія Шевельова в українському перекладі — то велике свято мовознавства на Україні. Англійською мовою ця праця вийшла друком ще 1979 р.; і хоча адресатом її були всі славісти, та зі зрозумілих причин вона призначалася насамперед читачеві українському — а той упродовж багатьох років не мав до неї доступу. На перешкоді стояли цензурні заборони, відсутність книжки в місцевих бібліотеках, інколи й мовний бар'єр. Український читач не мав, зрештою, доступу до ще однієї фундаментальної праці Ю. Шевельова — «Передісторія праслов'янської мови: Історична фонологія праслов'янської мови» («A Prehistory of Common Slavic: The Historical Phonology of Common Slavic», 1964 р.) — та багатьох інших його розвідок, дуже вагомих для славістики та україністики.

Нариси розвитку фонетики та фонології для більшості слов'янських мов уже створено. Якщо брати українську мову, можна згадати принагідно «Фонетику» М. Жовтобрюха, видану того-таки 1979 р. окремим томом у серії «Історія української мови». Низка інших мов завдячують дослідженням власної історичної фонології ініціативі Ю. Шевельова, який був автором концепції й редактором відповідної серії, що її публікує німецьке видавництво «Карл Вінтер».

Слід підкреслити, що «Історична фонологія української мови» Ю. Шевельова вирізняється з-поміж аналогічних досліджень розмаїтістю розглянутої в ній тематики, широтою погляду на пояснювані мовні явища, багатством використаного історичного та діалектного матеріалу, деталізованим викладом фактів. Усе це доповнюється оглядом попередніх інтерпретацій, завдяки чому для багатьох явищ витворюються своєрідні міні-монографії.

Утім, «Історична фонологія української мови» не є сукупністю монографій; або, беручи точніше, вона є чимось більшим, ніж просто сукупність монографій. У книзі застосовано монографічний, синтетичний спосіб потрактування досліджуваної проблеми в усій її цілості. Автор послідовно описує доісторичний розвиток української фонологічної

системи, її еволюцію від “протоукраїнського” до “давньоукраїнського” періоду, відтак — системні зміни, що зумовили перехід до наступних етапів: “ранньосередньоукраїнського”, “середньоукраїнського”, “пізньосередньоукраїнського” та “новітнього”. З тонким розумінням подано культурно-історичне тло мовних процесів, для кожної виокремленої епохи докладно описано джерельну базу. Дуже корисною є наведена бібліографія найважливіших праць до кожного розділу.

У книзі показано розвиток звукових явищ в окремих діалектах і розвиток діалектної фонологічної системи з ареального погляду. Отже, вона також містить у собі — в повному сенсі слова — історичну діалектологію української мови в ділянці фонології: це стосується як розгляду окремих явищ, так і підсумкової синтези, запропонованої в прикінцевому розділі.

У зв'язку з цим не можна не згадати про оригінальний авторів підхід до проблеми формування й розвитку східнослов'янських діалектів і мов — без “давньоруської” доби чи “східнослов'янської мовної спільноти”. Посилаючися на свої попередні роботи, передовсім на «Проблеми формування білоруської мови» («Problems in the Formation of Belorussian», 1953 р.), автор доводить: східнослов'янський простір уже на самому початку писемної доби (щонайпізніше) був настільки здиференційований, що це виключає можливість існування “спільноруської” чи “праруської” мови, принаймні — в тому вигляді, як це було заведено собі уявляти дотепер.

Нарешті, не можна поминути увагою ще однієї надзвичайно важливої обставини: книга є неперевершена з погляду методики та прозорості викладу. Вона вражає ясністю стилю. Чітко видно перебіг міркувань, аргументацію за або проти тієї чи тієї гіпотези, ідеї, пояснення. Завдяки цьому читач може виробити власну позицію щодо інтерпретації окремих явищ. Він може й не пристати на котрийсь із авторових висновків, але, можливо, зробить це, спираючися саме на його виклад, на виявлені саме ним сумнівні моменти чи неясності. До того ж, пошук потрібного місця в книжці не вимагає особливих зусиль, зокрема й завдяки зручним і докладним покажчикам.

«Історична фонологія української мови» Ю. Шевельова з'явилася друком понад двадцять років тому. Відтоді написано низку праць на ту саму тематику, опубліковано лінгвістичні атласи, зокрема й української мови, кілька монографій присвячено говіркам, видано й описано чимало давніх пам'яток чи їх фрагментів. Напевно, на сьогодні є більше відомостей про розвиток фонологічної системи української мови. Вочевидь, має з'явитися дослідження, що з'ясує, якою мірою ці нові публікації доповнюють капітальну працю Ю. Шевельова. Та все ж я без вагань можу ствердити: його книга не застаріла, її наукова вартість не зменшилася, і вона стане у великій пригоді ще не одному поколінню мовознавців.

Я вже згадував, що протягом довшого часу українські мовознавці — як науковці, так і студенти — не мали змоги знайомитися з працями Ю. Шевельова. Слід додати, що вони взагалі здебільшого були позбавлені доступу до сучасної західної мовознавчої літератури (хіба що частково

ці прогалини заповнювано перекладами, що виходили в російській серії «Новое в лингвистике»). Ще й сьогодні по багатьох наукових осередках ця література практично залишається недосяжною. Тож «Історична фонологія української мови» Ю. Шевельова, з огляду на її наукову та дидактичну вартість, на її закоріненість як у вітчизняній, так і в західній лінгвістичній традиції, може великою мірою сприяти розвоєві історичного мовознавства, певній модифікації мовознавчої думки на Україні, де більшість філологів — студентів і науковців — є фахівцями з україністики, для яких ця книжка становитиме обов'язкову вузівську лектуру. Переклад уможливить ознайомлення з більш “західною” методологією не тільки в Києві, але й у Дніпропетровську чи Луцьку.

Тверда переконаність у тому, що на Україні «Історична фонологія української мови» може відіграти справді величезну роль, спонукало мене зжити заходів задля перекладу та видання книжки на батьківщині автора.

Із майбутнім перекладачем, а згодом і редактором перекладу д-ром Сергієм Вакуленком, а також із другим перекладачем д-ром Андрієм Даниленком я зазізнався 1994 р., під час їхнього стажування у Варшаві на полоністичних курсах при Польській Академії Наук, якими я тоді керував. Ознайомившись з поданими зразками перекладу, Ю. Шевельов пристав на мій вибір.

Перша фінансова підтримка, яка вможливила початок роботи над перекладом, надійшла від Української Вільної Академії Наук у Сполучених Штатах Америки, що має осідок у Нью-Йорку. Пізніше, завдяки проф. Зенону Когутові, ця ініціатива дістала підтримку від Канадського Інституту Українських Студій при Альбертському університеті (Едмонтон). Інститут надав також кошти на друк книжки.

Копітка праця над перекладом була зроблена досить швидко: перші розділи були перекладені 1995 р., а наприкінці 2000 р. книжка опинилася у видавництві. Майже третину тексту Ю. Шевельов переглянув особисто, не шкодуючи часу й сил; потім, пересвідчений у зрілості наступних частин перекладу, він переклав цілковиту відповідальність за подальшу роботу на С. Вакуленка. Комп'ютерне складання тексту, надзвичайно важкого з технічного погляду, сумлінно здійснили п. Тетяна Рубашенко та п. Андрій Кризький. Поцінувати якість роботи, виконаної харківським видавництвом «Акта», може кожен, хто візьме цю книжку до рук.

Мені залишається тільки висловити власну величезну радість із приводу оприлюднення книжки. Я не міг не назвати людей і установ, які брали участь у реалізації цього проекту, вклавши в публікацію книжки не лише свої зусилля, а й частинку серця. Свої уваги я хотів би закінчити нетрадиційно, побажавши читачам не просто плідної, а й утішної лектури.

Януш Пігер

Варшава, грудень 2000 р.